

๓๑. เส้นทางอริยมรรคคือสมบัติของทุกคน

The Noble Path Becomes the Wealth of Everybody

ขอน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

In Honor of the Blessed One of the Fully Enlightened One

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network, 2016

ความสำคัญของบทความ

ความสำคัญในการเข้าใจอย่างถูกต้องเกี่ยวกับข้อประพฤติปฏิบัติธรรมตามแนวทางสายกลางแห่งมัชฌิมาปฏิปทา อันประกอบด้วย “อริยมรรคมีองค์ ๘” (ไตรสิกขา-อริยสัจ ๔) เป็นพื้นฐานสำคัญในทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ที่ชาวพุทธทั้งหลายต้องเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งชัดเจน เพื่อแสดงตนเป็นชาวพุทธอย่างแท้จริง และเพื่อทำหน้าที่เป็นผู้สืบทอดพระศาสนาอย่างเต็มกำลัง อันนำไปสู่การเกิดความสุขที่เลื่อมใสในพระศาสนาอย่างจริงจัง อย่างน้อยก็ไม่เกิดความเข้าใจผิด (มิจฉาทิฏฐิ) ว่า การปฏิบัติธรรมทำให้เกิดอิทธิฤทธิ์นำไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตตามกระแสทางโลก อันเป็นการพอกพูนกิเลสให้มากยิ่งขึ้น แทนที่การปฏิบัติธรรมจะเป็นการหลุดพ้นจากวิภวาทะหรือสังสารทุกข์ แต่กลับเป็นการประกอบทุกข์ให้มากยิ่งขึ้นและไม่สิ้นสุดจากวิภวาทะแต่อย่างใดเลย แนวทางประพฤติปฏิบัติดังกล่าวนี้ ถือเป็นการเดินทางที่หลงทิศทางเป็นปฏิปักษ์ต่อมัชฌิมาปฏิปทาอย่างแน่นอน ไม่ใช่หนทางแห่งความหลุดพ้น (วิมุตติ) จากกิเลสและกองทุกข์ทั้งปวง ดังนั้น ในการปฏิบัติธรรมนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมจึงต้องมีความซำนาญูรู้จริงทั้งภาคหลักธรรมและภาคปฏิบัติในภาคสนามอย่างถูกต้องและแม่นยำ ไม่ใช่ดำเนินปฏิบัติธรรมไปด้วยความไม่รู้จริง โดยไม่รู้ทั้งธรรมและความหมายแห่งพระธรรม (อโยนิโสมนสิการ) คือ ไม่ประกอบด้วยปัญญาและเหตุผล อันเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้บุคคลผู้ปฏิบัติจริงสามารถบรรลุความตรัสรู้ได้ด้วย “สัมโพธิญาณ” และเข้าถึง “สัจภาวะแห่งพระนิพพาน” ได้ในที่สุดแห่งการปฏิบัติธรรมอย่างถูกต้อง.

บทความที่ ๓๑ ประจำปี ๒๕๕๕ – เส้นทางอริยมรรคคือสมบัติของทุกคน

พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้านั้น เป็นธรรมแห่งความเจริญอันประเสริฐสุด และเป็นสมบัติของมวลมนุษยชาติทุกคน เพราะพระธรรมคำสอนของพระองค์เกี่ยวเนื่องด้วย “**ปรมัตถสัจจะ**” (Absolute Truths) หมายถึง ความจริงที่มีอยู่ในธรรมชาติ โดยไม่ขึ้นต่อการยอมรับของคน ความจริงตามความหมายขั้นสุดท้ายที่ตรงตามสภาวะและเท่าที่จะกล่าวถึงได้ เช่นว่ารูป นาม เวทนา จิต เจตสิก เป็นต้น ซึ่งอธิบายสภาวะธรรมหรือปรากฏการณ์ได้ด้วย “**กฎธรรมชาติ**” (Natural Law) เช่น **ปฏิจกสมุปบาท-อทัปปัจจยตา ธรรมนิยาม ไตรลักษณ์** เป็นต้น และสามารถพิสูจน์แนวทางปฏิบัติตามทฤษฎีที่นำไปสู่ผลสำเร็จแห่งการปฏิบัติได้ คือ การบรรลุความตรัสรู้ด้วยปัญญาญาณ “**สัมโพธิญาณ**” ได้จริง ที่เรียกว่า “**มรรค ๘-ผล ๔-นิพพาน ๑**” (โลกุตตรธรรม ๘) พระธรรมวินัยนี้ให้เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างเท่าเทียมกัน เพราะเป็นธรรมชาติอย่างแท้จริงของความเป็นมนุษย์ ซึ่งต้องประกอบด้วย “**วิชา**” คือ ความรู้แจ้ง ความรู้วิเศษ อันเป็นปัญญาญาณให้เข้าถึงพระนิพพานได้ (**วิชา ๓: ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ-จตุปปาตญาณหรือทิพพจักขุญาณ-อาสวักขยญาณ**) กับ “**จรรยา**” คือ ความประพฤติแห่งโศกธรรมเพื่อให้เข้าถึงวิชา (**จรรยา ๑๕: สีสัมปทา-อปิลณกปฏิปทา ๓-สัทธรรม ๓-ฌาน ๔**) โดยข้อประพฤติปฏิบัติที่นั้น ต้องนำไปสู่ขั้นตอนการชำระร่างกายและจิตใจให้บริสุทธิ์ พร้อมด้วยอภิญญาหรือปัญญาอันยิ่งในเวลาเดียวกัน ที่เรียกว่า “**วิสุทธิ ๓**” หมายถึง ความบริสุทธิ์ที่สูงขึ้นไปเป็นขั้นๆ ธรรมที่ชำระสัตว์ให้บริสุทธิ์ ยังไตรสิกขาให้บริบูรณ์เป็นขั้นๆ ไปโดยลำดับ จนบรรลุจุดหมายคือนิพพาน ได้แก่ (๑) **สีลวิสุทธิ (๒) จิตตวิสุทธิ (๓) ทิฏฐิวิสุทธิ-ขั้นกำหนดทุกข์สังข์ (๔) กังขาวิตรณวิสุทธิ-ขั้นกำหนดสมุทัยสังข์ (๕) มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ-ขั้นกำหนดมัคคสังข์ (๖) ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ-วิปัสสนาญาณ ๘-การทูลอุปาทานขั้น ๕ และ (๗) ญาณทัสสนวิสุทธิ-ความรู้ในอริยมรรค ๘ หรือ มรรคญาณ** ดังนั้น “**วิชา**” คือ ความรู้รอบจริงในอริยสังข์ ๔ ที่สัมปยุตต์ด้วยธรรม ๒ อย่าง ได้แก่ **ปฏิจกสมุปบาท ๑๒** กับ **ปฏิจกสมุปป็นนธรรม ๖** (อัทธา ๓-สังเขป ๔-สนธิ ๓-วิภูษะ ๓-อาการ ๒๐-มูล ๒) ซึ่งจะเป็นธรรมเครื่องทำลาย “**อวิชา ๔**” กับ “**อวิชา ๘**” จนเกิดปัญญาหยั่งรู้ในการหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายและกองทุกข์ทั้งปวง คือ “**อัสวักขยญาณ**” (มีอาการ ๖๔ ประการ นั่นคือ ปัญญาในความเป็นผู้มีความชำนาญในอินทรีย์ ๓ ประการ ได้แก่ อนัญญาตัญญูสสามิตินทรีย์ ๑ [โสตปตติมัคคญาณ] อัญญินทรีย์ ๑ [โสตปตติผลญาณ ถึงอรหัตตมัคคญาณ] อัญญาตาวินทรีย์ ๑ [อรหัตตผลญาณ] นั่นคือ มิถุนะ ๑ + ๖ + ๑ = ๘ หมายถึง เกณฑ์การบรรลุมรรคผลของ “**อริยบุคคล ๘**” โดย “**อาการ ๖๔**” หมายถึง ประกอบด้วย “**อินทรีย์ ๘**” ได้แก่ (๑) “**สัทธินทรีย์**” มีความโน้มใจตนเป็นบริวาร (๒) “**วีริยินทรีย์**” มีการประคองไว้เป็นบริวาร (๓) “**สตินทรีย์**” มีความตั้งมั่นเป็นบริวาร (๔) “**สมาธินทรีย์**” มีความไม่ฟุ้งซ่านเป็นบริวาร (๕) “**ปัญญินทรีย์**” มีความเห็นเป็นบริวาร (๖) “**มณินทรีย์**” มีความรู้แจ้งเป็นบริวาร (๗) “**โสมนัสสินทรีย์**” มีความยินดีเป็นบริวาร (๘) “**ชีวิตินทรีย์**” มีความเป็นอธิบดี และมรรคผล ๘ [อริยบุคคล ๘] ซึ่งมีอินทรีย์ขั้นละ ๘ ประการในการเป็นอริยบุคคล ซึ่งรวมทั้งหมดเป็น ๖๔ อาการ เป็น

“**อัสวัคยญาณ**”) สำหรับคำบรรยายธรรมข้างต้นนี้ อาจจะย่อยออกะทัดรัด แต่มีเนื้อหาสาระเพิ่มเติมที่ละเอียดอีกมากมาย ผู้ปฏิบัติธรรมสามารถค้นคว้าวิจัยเพิ่มเติมจากพจนานุกรมพุทธศาสตร์ได้เอง ฉะนั้น พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าสำหรับผู้ปฏิบัติจริงนั้น ย่อมเกิดปาฏิหาริย์อันอัศจรรย์ที่ทำให้เกิด “**ปัญญาเห็นธรรม**” ทั้งปวง (ธรรมจักขุ-ดวงตาเห็นธรรม) จนถึงพลังกำลังแห่ง “**ปัญญาตรัสรู้ธรรม**” ด้วยสัมโพธิญาณได้ โดยผู้ปฏิบัติธรรมจะต้องอยู่ในกระแสแห่งอริยมรรคให้ได้ตลอดไป อนึ่ง อาจกล่าวได้ว่าพุทธศานิกหรือพุทธบริษัททั้งหลาย รวมทั้งพระโยคาวจรชีนาสพเจ้าทั้งหลายด้วยนั้น ต้องมั่นในเกณฑ์ที่ว่า ผู้ปฏิบัติธรรมถูกต้องประกอบด้วยวิชาแห่งความรู้แจ้งและจรณะทั้งดงามตลอดไปเช่นกัน

อีกนัยหนึ่งนั้น พุททามกะบางคนอาจสับสนแยกแยะธรรมในพระพุทธศาสนาโดยถือผิดคลาดเคลื่อนจากคำสอนของพระพุทธเจ้าได้ โดยมีจะสำคัญผิดในธรรมด้วยความฟุ้งซ่านหัวน้ําไหวไปตามกระแสโลกธรรม อันเป็นธรรมปฏิบัติต่่ออริยมรรค ตามหลักกรรมมัชฌิมาปฏิปทา กล่าวโดยสรุป เกิดอาการหลงทิศทางไปกับพลังอำนาจแห่งสมถละ (วิชา ๓-อวิชา ๔-อภิญา ๖ แห่งอริจิตตสิกขา) ซึ่งในทางทฤษฎีนั้น เหล่าพิเศษเหล่านี้ เป็นพื้นฐานสำคัญในการเจริญวิปัสสนาที่ทำให้ธรรมคู่กันกับพลังอำนาจแห่งวิปัสสนาพละ (ปัญญญาณแห่งอริปัญญาสิกขา) ความไม่เข้าใจจริงในเรื่องเช่นนี้ เกิดจากความประมาทในพระธรรม เพราะ “**อวิชาอาสวะ**” นั่นเอง (อวิชาอาสวะ: อวิชา ๔-อวิชา ๔) ตามธรรมชาติของคนส่วนใหญ่ มักมี “**ทิฐิ-มานะ**” อันเป็นกิเลสที่หมักคองอยู่ในพื้นจิต เป็นเหตุให้สำคัญตนเองผิด คิดว่าตนเป็นใหญ่เป็นศูนย์กลาง (Egocentrism) จึงมองข้ามความสำคัญของความนึกคิดของคนอื่นไปว่าเป็นสิ่งที่ผิด เพราะไม่สอดคล้องกับความคิดของตน เลยกลายเป็นความขัดแย้งทางความคิดด้วยความลำเอียงแห่งอคติ รวมถึงความคิดคลาดเคลื่อนแห่งวิปัสสนาไป (สัญญาวิปัสสนา-จิตตวิปัสสนา-ทิฐิวิปัสสนา ทำให้เกิดไตรลักษณ์ วิปัสสนากับสุกะวิปัสสนา) และความบกพร่องแห่งสมรรถนะในการบำเพ็ญสมาบัติแห่งคุณธรรมที่บรรลुकองค์มาน “**อุเบกขา-เอกัคคตาแห่งสมาธิ**” จึงรู้แจ้งโลกแบบผิดๆ จากความเป็นจริง ไม่ใช่ “**กฐธรรมชาติแห่งปฏิจจสมุปบาท**” ตามคำสอนของพระพุทธเจ้าแต่ประการใด

ด้วยเหตุนี้ บุคคลผู้รู้แจ้งเห็นจริงในสภาวะธรรม ผู้รู้แจ้งโลกและชีวิต (ขั้น ๕) ตามเป็นจริงคือ รู้เห็นด้วยจิตสะอาดบริสุทธิ์แห่ง “**จิตประภัสสร**” จนเกิด “**ญาณทัสสนะ**” (การหยั่งรู้หยั่งเห็น) ที่บริสุทธิ์แห่งอริยมรรค (อริยสัจ ๔-อริยมรรคมีองค์ ๘-และอุจาระ) หรือที่เรียกว่า “**ญาณทัสสนวิสุทธิ**” (ข้อ ๗ ในวิสุทธิ ๗) ในความเป็นจริงนั้น ก็คือ “**อารมณ์แห่งพระอรหันต์**” นั่นเอง ผู้ทรงสภาวะแห่งจิตใน “**อุเบกขาธรรม**” ทั้งหลาย เพราะรู้แจ้งเห็นจริงในการตรัสรู้ด้วยสัมโพธิญาณอย่างดีพร้อมแล้ว สัมปยุตต์ด้วย “**โลกียสัมมาทิฐิ**” และ “**โลกุตตรสัมมาทิฐิ**” และ “**สติสัมปชัญญะ**” แห่งโยนิโสมนสิการในสัมมาทิฐิวิสุทธิ (กัณหาวิตรณวิสุทธิ: **ยถาคตญาณ-ธรรมจิติญาณ-สัมมาทัสสนะ**) ในระบบสมองของมนุษย์นั้นประกอบด้วย ความนึกคิดเชิงทฤษฎีและสามารถพิจารณาไตร่ตรองสภาวะธรรมทั้งหลาย ที่เกิดขึ้นภายในจิตของตนตามเป็นจริงนั้น ย่อมเป็นทักษะกระบวนการคิดขั้นสูงที่ละเอียดลึกซึ้งในเชิงนามธรรม (กฎและทฤษฎี) ไม่ใช่การหาข้อสรุปที่เกิดคู่กับพยานหลักฐานเชิงวัตถุนิยมเพียงด้านเดียว ฉะนั้น “**เขตพรหมแดนแห่งความรู้**” นั้น จึงเป็น

อาณาจักรแห่งธรรมที่กว้างใหญ่ไพศาลหาขอบเขตไม่ได้ (อสงไขย-Infinity) และพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า พระธรรมเป็นสภาวะธรรมไม่ประกอบด้วยกาล (ข้ามกาลเวลา-เหนือกาลเวลา) และวิญญูชนผู้ฉลาดพึงรู้ เฉพาะตน คือ รู้ได้ประจักษ์ที่ในใจของตนเองเท่านั้น ไม่ต้องหาข้อโต้เถียงมาลบล้างทางทฤษฎีของกันและกัน ดังนั้น “อุเบกขาจิต” (อนัตตานุปัสสนา-ยถาภูตญาณทัสสนะ) จึงต้องกำหนดรู้ไว้ในทุกขั้นตอนของการปฏิบัติธรรมแห่งไตรสิกขา (วิสุทธิแห่ง อริสัจตสิกขา-อริจิตตสิกขา-อริปัญญสิกขา) อันไม่ใช่กระบวนการนั่งหลับตาสร้างภาพว่าตนเองหลังศักดิ์สิทธิ์ โอ้อวดอิทธิปาฏิหาริย์แต่ประการใด และอย่าเป็นชนหลงทิศทางก็แล้วกัน

แต่อย่างไรก็ตาม คำว่า “อุเบกขาจิต” นั้น ย่อมเป็นฐานะที่บ่งบอกว่าบุคคลนั้นได้บรรลุเข้าถึงฌานจิตแห่งสมาธิ (เอกัคคตาเจตสิก) ในเบื้องต้น คือ “อทุกขมสุขเวทนา” ในเบื้องต้น กลาง คือ “จตุตถฌานอุเบกขา” และในเบื้องปลาย คือ “วิปัสสนาอุเบกขา” รวมถึง อุเบกขาใน “โพธิปักขิยธรรม ๓๗” ทั้งหมด (ด้วยการเจริญอนัตตานุปัสสนา) จิตดังกล่าวทั้งหมดนั้น มี “สติสัมปชัญญะ” ทำหน้าที่ควบคุมโดย “สติปัฏฐาน ๔” ใน “เอกายานมรรค” (อภิญญาเทสิตธรรม-โพธิปักขิยธรรม ๓๗) ผู้ที่มีตนถึงพร้อมด้วยการพัฒนาตนเองดีแล้ว (อัตตสัมปทา-Self-Actualization: ภาวิตัตต์) ย่อมสามารถควบคุมกายและใจด้วยปัญญาหยั่งรู้ถึง “อริยมรรคมีองค์ ๘” ได้เสมอ คือ “**ไม่ทิ้งธรรมโดยสติสัมปชัญญะ**” มิฉะนั้น ฐานะความเป็นอริยบุคคลย่อมเสื่อมเสียไป เพราะขาดสติไม่ประกอบด้วยปัญญาและเหตุผล (โยนิโสมนสิการแห่งปฏิจักษุสัมปทา ๑๒ และ ปฏิจักษุสัมปทานนธรรม ๖) ผู้ปฏิบัติธรรมที่เข้าใจผิดๆ เกี่ยวกับ “อุเบกขาจิต-ัตตรมฆัตตเจตสิก” นั้น ก็แสดงนัยถึงสภาวะความไม่รู้จริงโดยไตรลักษณ์หรือไม่เข้าใจถึง “**ธรรมนิยาม ๓**” ที่จบลงที่ข้อสรุปว่า “**ธรรมทั้งปวง ไม่ใช่ตัวตน**” (อนัตตานุปัสสนา-ยถาภูตญาณทัสสนะ) ฉะนั้น ผู้ที่ไม่สามารถเกิดปัญญาเห็นความสัมพันธ์แห่งธรรมทั้งปวงเกิดขึ้นด้วยเหตุปัจจัยร่วมกันในแต่ละสภาวะธรรมที่มีธรรมทั้งหลายพึ่งพาอาศัยกันเกิดขึ้นและดับไปนั้น บุคคลนั้นย่อมได้ชื่อว่า ผู้ไม่บรรลุเข้าถึง “**ดวงตาเห็นธรรม-ธรรมจักษุ**” (ปัญญาพระโสดาปัตติมรรค) คือ ไม่สามารถรู้แจ้งเห็นจริงถึง “**เหตุปัจจัยแห่งอุปาทานจันท์ ๕ เป็นทุกข**” ได้เลย ก็ดูเหมือนรู้แต่ไม่รู้จริงนั่นเอง เพราะฉะนั้น การหมั่นเพียรเจริญมนสิการกรรมฐานอยู่เนืองๆ เป็นนิศัย ให้เจริญปัญญาสมบูรณ์และไปบุลย์ยิ่งขึ้น จึงเป็นคุณสมบัติสำคัญของอริยสาวก-อริยสาวิกาของพระตถาคตเจ้าอย่างแท้จริง และประการสำคัญ การตำรวมระวังใน “**อปณณกปฏิบัติทา ๓**” อันเป็นข้อปฏิบัติที่ไม่ผิด ได้แก่ (๑) **อินทริยสังวร** (๒) **โภชนมัตตัญญูตา** (๓) **ชาคริยานุโยค** นั้น ผู้ปฏิบัติธรรมหรือผู้บำเพ็ญเพียรภาวนากรรมฐานทั้ง ไม่ควรละเลยด้วยความประมาทในธรรมทั้งหลาย

พุทธศาสนิกทั้งหลายนั้น สามารถเข้าถึงกระแสแห่งอริยมรรคได้ตลอดเวลา แม้จะเป็นธรรมคนละระดับตามภูมิชีวิตของตนก็ตาม โดยถือข้อประพฤติปฏิบัติตาม “**อริยมรรคมีองค์ ๘**” นั่นเอง ถ้าเป็นพระอริยเจ้านั้น ก็ต้องถือประพฤติปฏิบัติตาม “**สัมมัตตะ ๑๐**” (ภาวะที่ถูกต้อง-อเสขธรรม) ซึ่งประกอบด้วย “**อริยมรรคมีองค์ ๘**” (อริยมรรค ๔) พร้อมด้วย “**สัมมญาณ**” (อริยผลญาณ ๔) และ “**สัมมาวิมุตติ**” (อรหัตตผลวิมุตติ) คือ พัฒนาตนจาก “**เสขบุคคล-สตูปาทิเสขบุคคล**” (จรณะ ๑๕-เสขปฏิบัติทา) ให้ลุถึง

“อเสขบุคคล-อนุปาติเสขบุคคล” (ปรีนิพพาน-ชีวิตมสีลี) ให้ได้ อันถือเป็นขั้นปรมาตม์ที่สุรอบแห่งชีวิต ในการรักษาและพัฒนาาระดับชีวิตจิตใจของแต่ละบุคคลนั้น ย่อมมีข้อประพฤติปฏิบัติสัมมาปฏิบัติแตกต่างกันไป จนถึงข้อสูงสุด คือ “สัมมาวิมุตติ-อรหัตตผลวิมุตติ” ซึ่งรวมเอาธรรมทั้งหมดใน “สัมมัตตะ ๑๐” ที่เรียกว่า “อเสขธรรม” คือ ธรรมของพระอเสขะ ฉะนั้น ให้พึงสำรวจระวางในการน้อมนำธรรมทั้งหลายถือปฏิบัติในชีวิตให้เหมาะสมแก่ธรรม (สัมมานุวัตรปฏิบัติ) สำหรับการเลือกข้อธรรมไปปฏิบัติให้เหมาะกับคนนั้น จึงเป็นการระบุดระดับจิตใจหรือคุณภาพชีวิตของตน แต่อย่างฟุ้งซ่านสำคัญผิดในธรรมว่าตนได้บรรลุ อริยมรรค (โลกุตตรธรรม ๘: มรรค ๔-ผล ๔-นิพพาน ๑) แล้ว ทั้งที่ไม่เป็นจริงตามที่นึกคิดไว้นั้น การปฏิบัติธรรมที่คิดขั้นตอนไม่เป็นไปตามคำสอนของพระพุทธเจ้า นั้น จึงถือว่าไม่อยู่ในกระแสของอริยมรรค และทำให้หลงทิศทางออกห่างจากหลักธรรม “มัชฌิมาปฏิปทา” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ฝึกอบรมตนเองในการเจริญภาวนากรรมฐานที่ผิดหลักการที่ถูกต้อง หรือวิปัสสนากรรมฐานที่ฝึกมาอย่างผิดๆ ที่กลายเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัยนี้ จนไม่สามารถบรรลุธรรมในหัวข้อปัญญาแตกฉานได้ ที่เรียกว่า “ปฏิสัมภิทา ๔” ได้แก่ **อัตถปฏิสัมภิทา-สัมมปฏิสัมภิทา-นิรุตติปฏิสัมภิทา-ปฏิภาณปฏิสัมภิทา** ซึ่งเป็นปัญญาญาณของพระอรหันต์ ไม่ใช่ปุถุชนธรรมดาทั่วไป ข้อพึงระวังอีกประการหนึ่ง คือ ในการบรรยายธรรมถึงคุณสมบัติของผู้ปฏิบัติธรรมนั้น มักจะถือมาตรฐานการบรรลุธรรมขั้นสูงสุดเป็นเกณฑ์ในการบรรยายธรรมตัวอย่างนั้น ไม่ใช่ยึดเอาระดับต่ำกว่าพระอรหันต์มาใช้เป็นข้อปฏิบัติ จนพากันหลงทิศทางและตั้งเป้าหมายในการปฏิบัติธรรมต่ำเกินไปจนทำให้ฉิบหายเสียโอกาสเห็น “โลกุตตรธรรม” แล้วคิดผิดๆ อย่างคลาดเคลื่อนว่า ขาดนี้มีบุญแค่ไหน เอาไว้ชาติหน้าจะทำดีกว่านี้ให้ได้ อะไรทำนองนี้ ซึ่งก็คือเป็นเรื่องเข้าใจผิด ไม่ประกอบด้วยปัญญาและเหตุผล หรืออีกประการหนึ่ง หาข้อแก้ตัวเพื่อผ่อนปรนข้อปฏิบัติไม่สู้งานหนัก เช่น แม้แต่พระพุทธองค์ยังใช้เวลาตั้งหลายร้อยชาติ จึงบรรลุถึงความตรัสรู้ถึง “อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ” ได้ เพราะฉะนั้น หลักการง่ายๆ ที่ช่วยเกื้อกูลสนับสนุนให้เกิดความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม นั่นคือ ไม่สั่นโคลงในการสร้างบุญกุศลบารมีแก่ตนเอง และต้องมีความอดทน ที่เรียกว่า “วิริยสังวร-ขันติสังวร” ปฏิบัติอยู่เสมออย่างสืบเนื่อง ทำให้มาก ทำให้บ่อย ทำให้สมบูรณ์ และไพบุลย์ นั่นเอง.

